

تحولات حق متهم بر داشتن و کیل در مرحله تحت نظر در حقوق فرانسه و ایران

محمد مهدی ساقیان*

استادیار گروه حقوق جزایی و جرم‌شناسی دانشگاه تهران
(تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۸/۲۰ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۳/۱۰/۲۲)

چکیده

هدف و جهت‌گیری آیین دادرسی کیفری، در سال‌های اخیر، تحت تأثیر «الگوی دادرسی عادلانه» متحول شده است. این تحولات بیشتر مربوط به مرحله تحت نظر (garde -a- vue) بوده که طی آن شخص مظنون به ارتکاب جرم، در بازداشت ضابطان (پلیس) قرار می‌گیرد. در واقع مقررات ناظر به «مرحله تحت نظر» از این حیث که احتمال نقض حقوق دفاعی افراد، توسط نهادهای متولی تأمین امنیت جامعه در این مرحله بیشتر است، تحولات فراوانی را در خصوص حمایت از متهم پیش‌بینی کرده است. بدین‌سان، با توجه به گسترش حقوق دفاعی متهم در این مرحله، می‌توان از این پس مرحله تحت نظر را جزء جدایی‌ناپذیر فرایند کیفری محسوب کرد. در این میان می‌توان به حق برخورداری از وکیل به‌عنوان برجسته‌ترین حق دفاعی متهم در هنگام تحت نظر قرار گرفتن افراد نزد ضابطان اشاره کرد. در این نوشتار، تحولات حق متهم برای داشتن وکیل در این مرحله در حقوق فرانسه و ایران (قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲) بررسی خواهد شد.

واژگان کلیدی

حق داشتن وکیل، حق دفاع، حق مطالعه پرونده، دادرسی عادلانه، شخص تحت نظر.

مقدمه

نظام مختلط یا رسیدگی فرانسوی در سال‌های اخیر، چه در کشور فرانسه و چه در کشورهای الهام‌گیرنده از آن، تحولات فراوانی را به خود دیده است. در این میان مقررات مربوط به مرحله «تحت‌نظر»، از آن‌جا که احتمال نقض حقوق دفاعی مظنون - متهم در این مرحله بیشتر قابل تصور است با دگرگونی‌های مهمی مواجه بوده و سعی در گسترش قانون‌مداری و کرامت‌مداری در رفتار ضابطان دادگستری نسبت به مظنونان و متهمان داشته است. بدین‌سان، رعایت حقوق دفاعی متهم^۱ شامل حق برخورداری از وکیل به‌عنوان برجسته‌ترین حق دفاعی و حقوق دیگر مانند مطالعه پرونده کیفری نه فقط در دادگاه یا نزد بازپرس، بلکه در مرحله تحت‌نظر (کشف جرم) نیز بیش از پیش مورد توجه قانون‌گذاران کشورها قرار گرفته است. در واقع تحت‌نظر که مدت‌ها به‌عنوان یک مرحله در فرایند دادرسی کیفری پذیرفته نشده بود، اکنون با تعمیم حقوق متهم به این مرحله جزء جدایی‌ناپذیر فرایند کیفری محسوب می‌شود (Lazerges, 2000: 70).

با توجه به اینکه در این مرحله، پلیس صلاحیت تحت‌نظر قرار دادن افراد مظنون را دارد و می‌تواند به‌گردآوری دلایل ضروری به‌منظور کشف حقیقت بپردازد، حقوق فرد مظنون نسبت به سایر مراحل فرایند کیفری بیشتر در معرض تضییع قرار می‌گیرد. در چنین بستری است که قانون‌گذار فرانسوی به منظور رعایت هرچه بیشتر حقوق فردی و تحت‌تأثیر رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر^۲ و شورای قانون اساسی آن کشور، حق داشتن وکیل در مرحله تحت‌نظر را به رسمیت شناخت. این حق که ابتدا در سال ۱۹۹۳ م به‌صورت یک ملاقات ساده از بیستمین ساعت تحت‌نظر پذیرفته شد، به‌موجب اصلاحات تقنینی در سال‌های ۲۰۰۰ و ۲۰۱۱ م به حضور فعال وکیل شخص تحت‌نظر در این مرحله تبدیل شده است. در ایران، اصل سی و پنجم قانون اساسی حق برخورداری از وکیل را به‌عنوان یک حق اساسی برای طرف‌های دعوای کیفری، یعنی متهم و بزه‌دیده، مورد توجه قرار داده است. با این‌همه، قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۰ و قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری ۱۳۷۸، استفاده متهم از معاضدت وکیل را تنها و به صورت محدود در نزد بازپرسان و دادیاران تحقیق پیش‌بینی کرده است و حضور وکیل در مرحله کشف جرم یعنی تحت‌نظر را نپذیرفته است.^۳

۱. فتنی است حقوق دفاعی دارای مفهوم گسترده‌ای است و هم‌زمان شامل حقوق دفاعی متهم و شاکی خصوصی می‌شود.

۲. به‌عنوان نمونه در قضیه «جان مودرای علیه روسیه» دیوان عقیده دارد که مطابق ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، متهم از حق معاضدت وکیل در اولین مرحله فرایند کیفری (تحقیقات پلیسی) برخوردار است.

۳. گفتنی است که بند ۳ ماده واحده قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۵/۸۳/۲ نیز تنها محاکم و دادرشاهای را مکلف به رعایت حق دفاع متهمان و مشتکی عنهم و فرصت استفاده از

وکیل کرده و تصریحی به استفاده از این حق در مرحله کشف جرم ندارد.

قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ با استفاده از دستاوردهای حقوق تطبیقی در یک تحول گسترده برای نخستین بار امکان حضور وکیل مظنون- متهم در هنگام تحت نظر قرار گرفتن وی نزد ضابطان را پذیرفته است. ماده ۴۸ این قانون امکان ملاقات وکیل را برای شخص تحت نظر به مدت یک ساعت و در آغاز تحت نظر قرار گرفتن پیش‌بینی کرده است. این مقررات که برای اولین بار حق ملاقات وکیل با شخص تحت نظر را پیش‌بینی کرده است، با سؤالات فراوانی روبه‌روست که مقاله حاضر در مقام پاسخ به آن‌ها ابتدا به الف) حق درخواست وکیل، ب) زمان دخالت، پ) و شکل و مدت آن، ت) موانع موقت حضور وکیل و ث) پیش‌بینی این حق برای بزه‌دیده در این مرحله می‌پردازد.

الف) حق درخواست برخورداری از وکیل

مطابق ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، متهم می‌تواند با شروع تحت نظر قرار گرفتن تقاضای حضور وکیل کند. با توجه به مقررات ماده ۳۴ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۷۸ آغاز مرحله تحت نظر، دستگیری شخص در جرایم مشهود است. در ماده ۴۶ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ شروع تحت نظر پس از تفهیم کتبی موضوع اتهام و ادله آن به متهم که بلافاصله پس از تصمیم به نگهداری او صورت می‌گیرد، خواهد بود.

در حقوق فرانسه زمان شروع تحت نظر از زمان سلب آزادی شخص تحت نظر بوده و از لحاظ عملی، در موردی که وی به‌طور ارادی و بدون الزام مأموران، نزد افسر پلیس قضایی حاضر می‌شود و اجباری در ماندن وی در اداره پلیس نباشد، از زمان جلسه استماع وی است. قانون ۱۴ آوریل ۲۰۱۱^۱ نیز بدون تعیین زمان شروع مرحله تحت نظر، زمان دستگیری شخص را ابتدای مرحله تحت نظر پیش‌بینی کرده است (S. Guinchard, J. Buisson, 2012: 694).

در فرانسه، انتخاب وکیل شخص تحت نظر در این مرحله می‌تواند با چند روش انجام پذیرد. نخست آنکه شخص تحت نظر رأساً وکیل خود را تعیین و مشخصات او را به ضابطان اعلام کند. دوم اینکه در صورت عدم دسترسی به وکیل مورد نظر، متهم یا فراموشی نام او، شخص تحت نظر حق خواهد داشت از طریق کانون وکلای محل، تقاضای تعیین وکیل کند. در همه موارد، ضابطان مکلف هستند وکیل تعیینی، یا معاضدتی شخص تحت نظر و یا وکیل کشیک را بلافاصله و با هر وسیله ممکن از این تقاضا آگاه کنند. سرانجام اینکه تعیین وکیل در صورتی که شخص تحت نظر با آن موافقت کند، می‌تواند توسط افراد خانواده، آشنایان یا نماینده قانونی وی انجام پذیرد (Ibid).

۱. ماده ۱-۳-۶۳ قانون آ.د.ک. فرانسه

به‌گونه‌ای که ملاحظه می‌شود در حقوق فرانسه در صورت عدم امکان انتخاب وکیل، پلیس مکلف است از طریق کانون وکلای محل، وکیلی را به درخواست شخص تحت‌نظر، برای او تعیین کند. در حقوق ایران با آنکه ماده ۴۸ حق استفاده از وکیل مدافع را با شروع تحت‌نظر پذیرفته است، متأسفانه اشاره‌ای به تعیین وکیل مدافع رایگان برای متهمانی که قادر به تعیین وکیل برای خود در این مرحله نیستند، نکرده است. با این‌همه، با توجه به اینکه مواد ۵^۱ و ۶^۲ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، حق دسترسی به وکیل و فراهم کردن سازوکارهای رعایت و تضمین این حق را پیش‌بینی کرده است، می‌توان نتیجه گرفت که ضابطان مکلف هستند در مواردی که امکان تعیین وکیل توسط متهم وجود ندارد، از طریق مطلع کردن کانون وکلای محل، وکیلی را برای او تعیین کنند.

ب) زمان دخالت وکیل

زمان دخالت وکیل در مرحله تحت‌نظر برحسب اینکه جرم ارتكابی از جرایم عادی بوده یا از جرایم سازمان یافته باشد، در دو نظام حقوقی فرانسه و ایران متفاوت است.

۱. جرایم عادی

نظام حقوقی فرانسه و ایران مدتی را به‌عنوان مدت حداقل برای تحت‌نظر پیش‌بینی کرده‌اند. این مدت در هر دو کشور به‌طور یکسان ۲۴ ساعت تعیین شده است.^۳ از منظر زمان مداخله وکیل در مرحله تحت‌نظر، قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ دخالت وکیل مدافع را بی‌درنگ پس از شروع تحت‌نظر گرفتن متهم و به مدت یک ساعت مورد توجه قرار داده است. در ماده ۴۸ این قانون پیش‌بینی شده است «با شروع تحت‌نظر قرار گرفتن، متهم می‌تواند تقاضای حضور وکیل کند. وکیل باید با رعایت و توجه به محرمانه بودن تحقیقات و مذاکرات، با شخص تحت‌نظر ملاقات کند و وکیل می‌تواند در پایان ملاقات با متهم که نباید بیش از یک ساعت باشد ملاحظات کتبی خود را برای درج در پرونده ارائه دهد.»

۱. ماده ۵: متهم باید در اسرع وقت، از موضوع و ادله اتهام انتسابی آگاه و از حق دسترسی به وکیل و سایر حقوق دفاعی مذکور در این قانون بهره‌مند شود.

۲. ماده ۶: متهم و بزه‌دیده، شاهد و سایر افراد ذی‌ربط باید از حقوق خود در فرایند دادرسی آگاه شوند و سازوکارهای رعایت و تضمین این حقوق فراهم شود.

۳. ماده ۶۳ قانون آ.د.ک.ف و ماده ۴۶ قانون آ.د.ک. ۱۳۹۲ ایران

در حقوق فرانسه دخالت وکیل در آغاز (از ژانویه تا دسامبر ۱۹۹۳م) به شکل قاعده‌ای کلی از بیستمین ساعت تحت نظر پذیرفته شد.^۱ با وجود این در کنار این مقررۀ عمومی، کودکان و نوجوانان تحت نظر حق ملاقات با وکیل مدافع را از شروع تحت نظر دارا شدند (قوانین ژانویه و اوت ۱۹۹۳م). در اصلاحاتی که به موجب قانون ۱۵ ژوئن ۲۰۰۰ م به عمل آمد از همان آغاز تحت نظر، اشخاصی که آزادی آن‌ها سلب شده است، حق دارند با وکیلان خود به مدت ۳۰ دقیقه ملاقات کنند. نکته قابل توجه اینکه در ماده ۴۸ قانون‌گذار ایران حق ملاقات با وکیل را، در زمانی که مدت تحت نظر از ۲۴ ساعت تجاوز کند، پیش‌بینی نکرده است. اما قانون‌گذار فرانسوی در مورد تمدید مدت تحت نظر، حق ملاقات با وکیل به مدت ۳۰ دقیقه دیگر را، در آغاز آن، مورد تصویب قرار داده است. همچنین ماده ۴۸ سخنی از ضرورت تفهیم حق برخورداری از وکیل به متهم در ابتدای مرحله تحت نظر به میان نیاورده است. با وجود این، به نظر می‌رسد حق ملاقات با وکیل مدافع باید در ابتدای تحت نظر بنا به دلایل ذیل به شخص تفهیم شود:

نخست، ماده ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ مقرر می‌دارد: «هرگاه متهم تحت نظر قرار گرفت، ضابطان دادگستری مکلف هستند حقوق مندرج در این قانون در مورد شخص تحت نظر را به متهم تفهیم و به صورت مکتوب در اختیار وی قرار دهند و رسید دریافت و ضمیمه پرونده کنند.»

دوم، مواد ۵ و ۶ این قانون به عنوان اصول راهبردی آیین دادرسی کیفری، حق مطلع شدن متهم از موضوع و ادله اتهام انتسابی و همچنین حق دسترسی به وکیل و سایر حقوق دفاعی و آگاهی از این حقوق را در سراسر فرایند دادرسی مورد توجه قرار داده است. بی تردید مرحله کشف جرم (پلیس) با توجه به پیش‌بینی حقوق قابل توجه برای متهم و شاکی جزء جدایی‌ناپذیر فرایند کیفری محسوب شده و ضابطان دادگستری را مکلف به رعایت این حقوق می‌کند. سوم، مطابق ماده ۶۱ قانون جدید تمام اقدامات ضابطان دادگستری در انجام تحقیقات باید مطابق ترتیبات و قواعدی باشد که برای تحقیقات مقدماتی مقرر است. بدین ترتیب با توجه به اینکه برخورداری از وکیل به منزله یکی از تضمین‌های دادرسی منصفانه باید توسط بازپرس به متهم تفهیم شود (ماده ۱۹۰)، بنابراین ضابطان نیز مکلف به تفهیم چنین حقی به شخص تحت نظر هستند. یادآور می‌شود، عدم تفهیم این حق توسط ضابطان دادگستری در شروع تحت نظر، در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ با ضمانت اجرا همراه نبوده و ضابطان را حتی

۱. قانون ۲۴ اوت ۱۹۹۳

با محکومیت موقت از انفصال خدمت موضوع ماده ۶۳^۱ این قانون مواجه نمی‌سازد. با این‌همه، عدم تفهیم این حق توسط ضابطان دادگستری را می‌توان از جمله مواردی دانست که لطمه اساسی به حقوق و منافع متهم وارد می‌سازد، و از این‌رو می‌توان اقدام‌ها و تحقیقات ضابطان را بدون رعایت تفهیم این حق اساسی بی‌اعتبار دانست.

هم‌چنین این پرسش درباره ماده ۴۸ مطرح است که آیا آگاه کردن شخص تحت‌نظر از این حق و دعوت و کیل وی کافی است و ضابطان می‌توانند قبل از حضور و کیل تحقیقات خود را آغاز کنند؟ به‌نظر می‌رسد، در این ماده الزامی برای ضابطان دادگستری در مورد انتظار برای حضور و کیل پیش‌بینی نشده است و ضابطان فقط مکلف به تماس با و کیل شخص تحت‌نظر هستند.

در حقوق فرانسه نیز به موجب رویه قضایی پیشین تعهد پلیس یک تعهد ساده در خصوص آگاه کردن و کیل مدافع یا کانون وکلا، بوده و تکلیفی در خصوص نتیجه تماس حاصله یعنی حضور یا عدم حضور و کیل وجود نداشته است. ولی با توجه به اینکه سکوت قانون در مورد تعیین مهلت در این خصوص، مشکلات فراوانی را به دنبال داشت، در اصلاحات به عمل آمده در سال ۲۰۱۱م، قانون‌گذار فرانسه با در نظر گرفتن عامل‌های جغرافیایی و انسانی و به‌منظور تلفیق بین کارایی حق دفاع متهم و وظیفه پلیس (کشف حقیقت) مهلتی دوساعته برای حضور و کیل مدافع پیش‌بینی کرده است (بند ۳ ماده ۲ - ۴ - ۶۳). بدین ترتیب، در مواردی که شخص تحت‌نظر حضور و کیل خود را در مدت تحقیقات درخواست کند، شروع بازجویی تا قبل از سپری شدن دو ساعت امکان‌پذیر نخواهد بود. این مدت در صورت جلسه قید شده و تنها پس از انقضای آن امکان استماع اظهارات و مواجهات فراهم می‌شود.

با این‌همه یادآور می‌شویم، در مواردی که ضرورت تحقیقات فردی ایجاب کند دادستان مجاز است انجام تحقیقات را بدون منتظر ماندن و کیل مدافع و با دو شرط تجویز کند: اول اینکه به شرح بند سوم ماده ۲ - ۴ - ۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه انجام تحقیقات فوری توسط پلیس از دادستان درخواست شود و نکته دوم اینکه، این تقاضا باید به صورت کتبی و مستدل باشد تا از رهگذر شکایت ذی‌نفع از چنین تصمیمی و با اعمال کنترل بعدی مقامات قضایی ذی‌ربط، به رعایت حقوق شخص تحت‌نظر و جلوگیری از سوءاستفاده ضابطان در این خصوص امیدوار شد. هم‌چنین در حقوق فرانسه هنگامی که وکیل بعد از سپری شدن دو ساعت به محل تحت‌نظر مراجعه می‌کند، بازجویی یا مواجهه با درخواست شخص تحت‌نظر به‌منظور

۱. مطابق ۶۳ قانون آ.د.ک ۱۳۹۲ «تخلف از مقررات مواد (۳۰)، (۳۴)، (۳۵)، (۳۷)، (۳۸)، (۳۹)، (۴۰)، (۴۱)، (۴۲)، (۴۶)، (۵۱)، (۵۲)، (۵۳)، (۵۵)، (۵۹) و (۱۴۱) این قانون توسط ضابطان، موجب محکومیت به سه ماه

تا یکسال انفصال از خدمات دولتی است.»

انجام ملاقات و هم‌چنین مطالعه پرونده متوقف خواهد شد. در مواردی که شخص تحت نظر چنین درخواستی را مطرح نکند، وکیل مدافع حق خواهد داشت بی‌درنگ پس از مطالعه پرونده، در تحقیقات و یا مواجهاتی که در جریان است شرکت کند (بند ۲ ماده ۲ - ۴ - ۶۳).

۱.۱. جرایم سازمان یافته

در حقوق فرانسه، در خصوص پاره‌ای از جرایم مهم مداخله وکیل مدافع تنها پس از سی و ششمین (جرایمی مانند شرکت در گروه‌های بزهکاری و یا سرقت و تخریب با شرکت در گروه‌های سازمان یافته) یا هفتاد و دومین ساعت (تروریسم و جرایم مواد مخدر) امکان پذیر است. در مورد اخیر، قانون‌گذار فرانسوی مأموران پلیس را مکلف کرده تا دادسرا را از ماهیت این جرایم آگاه کنند تا در صورت بررسی و تأیید دادسرا، محدودیت زمانی ملاقات شخص تحت نظر با وکیل مدافع اعمال شود. به موجب اصلاحات به عمل آمده در سال ۲۰۱۱ م در کشور فرانسه، افزایش مدت تحت نظر در جرایم علیه اموال، اشخاص و امنیت عمومی، چنانچه دارای ویژگی سازمان یافته باشد، به‌طور استثنایی تا صد و چهل و چهار ساعت در صورت خطر قریب‌الوقوع یک اقدام تروریستی امکان پذیر است.

در همین چارچوب، تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در پاره‌ای از جرایم مهم حضور وکیل مدافع و بهره‌مندی از مشورت با او را با شروع تحت نظر نپذیرفته است. این تبصره مقرر می‌دارد: «اگر شخص به علت اتهام ارتکاب یکی از جرایم سازمان یافته و یا جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور، سرقت، مواد مخدر و روانگردان و یا جرایم موضوع بندهای (الف)، (ب) و (پ) ماده (۳۰۲) این قانون، تحت نظر قرار گیرد، تا یک هفته پس از شروع تحت نظر قرار گرفتن امکان ملاقات با وکیل را ندارد.»

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود موارد فوق‌الذکر، در قانون آیین دادرسی کیفری جدید، تا حدودی شبیه قوانین حاکم بر محدودیت مداخله وکیل در حقوق فرانسه است. با وجود این در ارتباط با این تبصره نکات ذیل قابل ذکر است:

نخست، به موجب تبصره ماده ۴۸ قانون مزبور، محرومیت موقت از حق ملاقات با وکیل در همه جرایم مذکور یکسان بوده و قانون‌گذار هیچ‌گونه تفکیکی را در خصوص این جرایم از حیث محرومیت از حق ملاقات قائل نشده است. در حقوق فرانسه این تفکیک رعایت شده است و بر این اساس در موارد جنحه‌ها و جنایات بانندی و سازمان یافته دخالت وکیل می‌تواند برای حداکثر ۴۸ ساعت و در موارد جنحه‌ها و جنایات قاچاق مواد مخدر و اعمال تروریستی برای حداکثر ۷۲ ساعت به تعویق افتد (ماده ۷۳-۷۰۶ قانون آیین دادرسی کیفری).

دوم، ممانعت از حضور وکیل مدافع در جرایم تبصره مذکور تا یک هفته پس از شروع تحت نظر قرار گرفتن جنبه الزام‌آور داشته و بنابراین ضابطان مجاز هستند از حضور وکیل مدافع

جلوگیری کنند. بدینسان برخلاف حقوق فرانسه که تأخیر در حق ملاقات با وکیل جنبه الزام‌آور نداشته و تنها در صورت تصمیم مقام قضایی این امر امکان‌پذیر است، مقررات تبصره ماده ۴۸ متعرض لزوم دستور مقام قضایی در خصوص منع ملاقات وکیل در جرایم مورد نظر نشده است.

سوم، به گونه‌ای که اشاره شد و به استناد تبصره ماده ۴۸، ممانعت از ملاقات متهم با وکیل مدافع در جرایم سازمان یافته، تنها بر اساس ماهیت این جرایم صورت می‌گیرد و منطبق با یک دلیل ضروری یا اوضاع و احوال خاص مربوط به هر پرونده نیست.

در این خصوص، رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر حق برخورداری از وکیل مدافع در اولین مرحله فرایند کیفری (تحقیقات پلیسی) را به استناد ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر صرف‌نظر از ماهیت جرم ارتكابی مورد شناسایی قرار داده است. دیوان استراسبورگ در سال ۲۰۰۸م با اظهارنظر در قضیه سالدوز علیه ترکیه^۱، حق دسترسی به وکیل مدافع در آغاز تحقیقات پلیسی را به عنوان یک اصل ضروری مورد تأکید قرار داده است. در واقع، دادستان دیوان در این راستا تخطی از این اصل را تنها در شرایط استثنایی می‌پذیرند. از دیدگاه دیوان، تنها دلایل ضروری می‌تواند این حق را محدود کند. این دلایل نمی‌تواند جنبه عام داشته باشد، بلکه باید در پرتو شرایط اوضاع و احوال خاص هر پرونده مورد تفسیر قرار گیرد. دیوان در این چارچوب تصریح می‌کند که نقض اصل حق برخورداری از وکیل توسط دولت متبوع منطبق با اوضاع و احوال و شرایط ویژه پرونده نبوده، بلکه بر پایه ماهیت جرایم موضوع تحقیق (جرایم سازمان یافته) صورت گرفته است.

سرانجام دیوان، با اظهارنظر در «قضیه دانایان» علیه ترکیه^۲ صراحتاً حق مداخله وکیل در مرحله تحقیقات پلیسی را به عنوان یک قاعده عمومی مورد شناسایی قرار می‌دهد. دیوان در این پرونده حق برخورداری از وکیل را در کنار سایر مؤلفه‌های دادرسی عادلانه دانسته است. دیوان مأموریت وکیلان را در این مرحله به شرح ذیل مورد تصریح قرار داده است: «بحث و گفتگو در خصوص پرونده، تدارک دفاع، کشف دلایل مساعد به حال متهم، حق طرح کردن سؤال، حمایت از متهم بازداشت شده، نظارت بر شرایط بازداشت».

دیوان عالی کشور فرانسه نیز به منظور رعایت هرچه بیشتر حقوق فردی و در جهت انطباق رویه خود با رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر، از سال ۲۰۱۰م به این سو بر تفسیر دیوان اروپایی حقوق بشر از حق برخورداری از وکیل در ابتدای مرحله تحت نظر در خصوص جرایم

1. CEDH, 27, novembre 2088, saldouz c/Turquie

2. CEDH, 13october 2009, Danayan c/Turquie

سازمان یافته تأکید می‌ورزد. دیوان عالی کشور فرانسه در تصمیم مورخ ۱۹ اکتبر ۲۰۱۱م، محروم ساختن شخص تحت نظر از ملاقات با وکیل در ابتدای مرحله تحت نظر را، چنانچه مبتنی بر یک دلیل ضروری نبوده و تنها بر اساس ماهیت جرم ارتكابی اعمال شده باشد، با دادرسی منصفانه در تعارض می‌داند.^۱

همچنین دیوان عالی کشور در نظر دیگری به صراحت عدم مداخله فعال وکیل مدافع در ابتدای مرحله تحت نظر را معایر با دادرسی منصفانه (ماده ۶ کنوانسیون) می‌داند. در رأیی که دیوان کشور در همان تاریخ (۱۹ اکتبر ۲۰۱۱م) در مورد اتهام شخصی در معاونت شروع به قتل صادر می‌کند، تصریح می‌شود که اگرچه مظنون از معاضدت وکیل مدافع استفاده کرده است، اما این ملاقات در شرایطی صورت گرفته است که وکیل مدافع فرصت تدارک دفاع از موکل خود را نیافته و امکان طرح سؤالاتی را که به کشف حقیقت کمک می‌کند، به دست نیاورده است.^۲ در همین راستا شورای قانون اساسی فرانسه استدلال دیوان عالی را توسعه می‌بخشد. این شورا در نظری که در ۳۰ ژوئیه ۲۰۱۰م ارائه می‌کند، بین حضور ساده وکیل مدافع و مداخله او در جریان تحقیقات پلیس تفکیک قائل می‌شود.

سرانجام دیوان کشور فرانسه در نظر دیگری نیز به صراحت بر حق مداخله وکیل در این مرحله تأکید می‌کند.^۳ در این پرونده، شخصی به اتهام حمل مواد مخدر تحت نظر پلیس قرار می‌گیرد و تقاضای ملاقات با وکیل مدافع خود را می‌کند. با وجود این، همین شخص قبل از پایان مدت تحت نظر و بدون اینکه امکان ملاقات با وکیل خود را پیدا کند آزاد می‌شود. دیوان در نظری که در مقام رسیدگی به فرجام‌خواهی شخص ذی‌نفع اعلام می‌کند، بر نقض حق برخورداری وی از وکیل مدافع تأکید و بر ناهماهنگی شرایط ناظر بر منع مداخله وکیل با مقررات ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر تصریح می‌ورزد. در این پرونده ابتدا شعبه تحقیق تقاضای اعلام بی‌اعتباری صورت جلسه تحقیقات مرحله تحت نظر را با این استدلال که کنوانسیون به طور صریح شرطی «که در بر دارنده تعهد به همراهی وکیل به صورت عینی و مؤثر در ابتدای این مرحله باشد پیش‌بینی نکرده است»، رد می‌کند. در چنین شرایطی، دیوان عالی کشور به صراحت تصمیم شعبه تحقیق در رد درخواست بطلان صورت جلسه تحقیقات پلیس را معایر با مقررات کنوانسیون اروپایی حقوق بشر دانسته است، زیرا مطابق مقررات کنوانسیون تمام اشخاص مظنون به ارتكاب یک جرم جز در موارد استثنایی مبتنی بر دلایل ضروری که ناشی از شرایط و اوضاع و احوال ویژه هر پرونده بوده، و نه تنها بر اساس ماهیت جرم ارتكابی،

1. Cass.Crim. 2010 ,Verges, E. La transformation du modele francais de la garde a vue ,R.P.D.P. N4, 2010.

2. Ibid

3. Ibid

باید در ابتدای مرحله تحت نظر، از حق بر سکوت آگاه و جز در موارد انصراف قطعی و منجز خود، از همراهی وکیل برخوردار باشند (Verges, 2010: 865).

پ) شکل و مدت ملاقات با وکیل

ماده ۴۸ حق شخص تحت نظر در خصوص ملاقات با وکیل مدافع را از همان لحظه که تحت نظر ضابطان قرار می‌گیرد، به مدت یک ساعت پذیرفته است. بی‌تردید در این مدت وکیل متهم می‌تواند به گونه‌ای خصوصی با موکل خود مذاکره و از علت اتهام آگاه شود و ضابطان با توجه به محرمانه بودن این ملاقات حق حضور و مداخله در مدت ملاقات را نخواهند داشت. در عمل، ضابطان باید محلی را به منظور انجام ملاقات خصوصی در اختیار شخص تحت نظر و وکیل وی قرار دهند. با وجود این، مقررات این ماده، تصریحی در خصوص امکان دخالت وکیل مدافع در بازجویی‌ها نکرده است و تنها ارائه ملاحظه‌های کتبی وکیل برای درج در پرونده پیش‌بینی شده است. این ملاحظه‌ها می‌توانند درخواست استماع اظهارات شاهد یا انجام بازرسی و حتی اظهاراتی درباره وضعیت سلامتی موکل خود باشد.

در حقوق فرانسه، امکان دخالت وکیل در بازجویی‌ها و مواجهه در مواردی که شخص تحت نظر تقاضا کند، پیش‌بینی شده است. نکته قابل توجه اینکه همراهی وکیل مدافع در تحقیقات فرع بر درخواست جداگانه از تقاضای اولیه ملاقات با وکیل از سوی شخص تحت نظر است. مطابق ماده ۱ - ۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری این کشور، اظهارات شخص تحت نظر در خصوص همراهی وکیل یا انصراف وی از این حق باید هنگام ابلاغ تحت نظر قرار گرفتن در صورت جلسه قید شود. نکته دیگر اینکه دخالت وکیل مدافع در تحقیقات باید با رعایت حفظ اسرار پرونده توسط وکیل مدافع همراه باشد. در واقع به منظور حفظ کارایی تحقیقات پلیس، وکیلان مجاز نیستند اطلاعات مربوط به ملاقات با موکل خود، همچنین اطلاعات مربوط به مطالعه صورت‌جلساتی را که در هنگام همراهی موکل خود در طول تحقیقات و مواجهات حضوری کسب کرده‌اند در اختیار اشخاص دیگر قرار دهند (ماده ۴ - ۴ - ۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری). بدینسان، در نظام حقوقی فرانسه اگرچه مطابق مقررات تحقیقات و مواجهات تحت نظارت پلیس قضایی انجام می‌گیرد، در مدت جلسات استماع، شخص تحت نظر می‌تواند از حقوقی به شرح ذیل برخوردار شود:

نخست، به استناد بند ۱ ماده ۲ - ۴ - ۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری وکیل می‌تواند در طول مدت تحقیقات از متهم، از پرونده یادداشت‌برداری کند. نکته قابل توجه اینکه تا سال‌های اخیر در این کشور، تنها حق ملاقات ساده با وکیل مدافع پیش‌بینی شده بود و مقرراتی در خصوص مطالعه پرونده و یا حق دخالت در تحقیقات پلیس منظور نشده بود. به تعبیر برخی

نویسندگان فرانسوی حضور وکلا در این مرحله قبل از هرچیز یک مأموریت بشردوستانه بوده و تنها باعث قوت قلب موکل خود می‌شده است.^۱

دوم اینکه، بر پایه این مقرر، وکیل می‌تواند پس از پایان هر تحقیقی که در آن شرکت داشته است، سؤالاتی مطرح کند که برای روشن شدن حقیقت و یا دفاع از متهم لازم است. شایان ذکر است که پلیس تنها با دو شرط می‌تواند مانع از سؤالات وکیل مدافع متهم شود. نخست اینکه سؤالات مطرح شده دارای چنان خصوصیتی باشند که مغایر با سرّی بودن تحقیقات مقدماتی باشد و دوم اینکه مستند پلیس در ممانعت از طرح سؤالات وکیل مدافع، به‌طور کتبی در صورت جلسه بازجویی قید شود تا امکان اعتراض به این تصمیم وجود داشته و مقام قضایی بتواند درستی یا نادرستی اقدامات پلیس را ارزیابی کند.

سوم، وکیل می‌تواند با تقدیم لایحه‌ای که ضمیمه پرونده می‌شود مطالبی را که برای کشف حقیقت و دفاع از موکل خود یا اجرای قوانین لازم بداند، بیان کند. هم‌چنین لایحه وکیل می‌تواند متضمن پرسش‌های حقوقی و قضایی باشد که از سوی پلیس با طرح آن‌ها مخالفت شده است. گفتنی است این لایحه هم‌زمان می‌تواند به دادستان نیز تقدیم شود. بدین‌سان قانون‌گذار فرانسوی به‌منظور رعایت هرچه بیشتر حقوق فردی و برای انطباق مقررات آیین دادرسی خود با کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، حقوق دفاعی شایان توجهی را در مقررات ناظر به تحت نظر قرار گرفتن افراد از سوی پلیس تصویب کرده است. همان‌گونه که ملاحظه شد، از دیدگاه رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر، وکیل شخص تحت نظر باید از حق مداخله در مرحله تحت نظر برخوردار باشد. از منظر رویه دیوان استراسبورگ «بحث در خصوص پرونده، سازماندهی دفاع، جستجوی دلایل مساعد بر بی‌گناهی متهم، آماده کردن تحقیقات، حمایت از متهم در مدت بازداشت و نظارت بر شرایط بازداشت، از مؤلفه‌های اساسی حق دفاع به‌شمار رفته و وکیل باید بتواند آزادانه از آن برخوردار باشد.»

از مقایسه مقرره‌های قانون آیین دادرسی کیفری و رویه قضایی فرانسه در خصوص چگونگی دخالت وکیل در مرحله تحت نظر، با مقررات ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ به نظر می‌رسد قانون‌گذار ایران تنها حق ملاقات ساده شخص تحت نظر با وکیل مدافع را پیش‌بینی کرده و حقوقی از قبیل مطالعه پرونده، امکان دخالت در بازجویی‌ها و یا طرح سؤال در پایان هر جلسه تحقیقاتی که وکیل در آن شرکت جسته و هم‌چنین تضمینات ناظر به این حقوق مورد توجه قرار نگرفته است. ولی، بر پایه مقررات ماده ۶۱ این قانون، تمام اقدام‌های ضابطان دادگستری در انجام تحقیقات باید مطابق ترتیبات و قواعدی باشد که برای تحقیقات مقدماتی مقرر است. بدین ترتیب، با توجه به اینکه حق دخالت فعال وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی

1. Ibid

ماده ۱۹۰ و تبصره ماده ۱۹۵) و مطالعه پرونده کیفری توسط وی (ماده ۱۹۱) پیش‌بینی شده است، شخص نیز حقوق مورد اشاره در مرحله تحت‌نظر را دارد. بی‌تردید، به‌منظور رعایت الزام‌های مربوط به نظم و امنیت عمومی وکیل شخص تحت‌نظر حق افشای اطلاعات مربوط به مطالعه صورجلسات پرونده تحقیقاتی را نخواهد داشت.

ت) به تأخیر انداختن ملاقات شخص تحت‌نظر با وکیل

در حقوق فرانسه، برای تلفیق بین وظیفه پلیس (ضرورت تحقیق و کشف حقیقت) و نیز رعایت حقوق دفاعی متهم، پلیس از امکان به تأخیر انداختن یا ممانعت موقت از مداخله وکیل مدافع در بازجویی و مواجهه برخوردار است. بدین‌سان، در موارد درخواست پلیس و طبق تصمیم یک مقام قضایی امکان محروم ساختن وکیل مدافع از شرکت در تحقیقات به‌طور موقت پیش‌بینی شده است. بر پایه مقررات ماده ۲-۴-۶۳ قانون آیین دادرسی کیفری به تأخیر انداختن یا ممانعت از ملاقات مظنون با وکیل خود در موارد ذیل تجویز شده است:

۱. در مواردی که به دلایل شرایط خاص تحقیقات پلیس، به تأخیر انداختن دخالت وکیل ضروری بوده یا حسن جریان تحقیقات فوری پلیس، که جمع‌آوری یا حفظ دلایل را به دنبال دارد، ایجاب کند. هم‌چنین در موارد جلوگیری از لطمه‌ای مهم و اساسی به اشخاص مورد نظر.
  ۲. اتخاذ این تصمیم‌گیری باید به صورت کتبی و مستدل و با تکیه بر شرایط و اوضاع و احوال خاص باشد تا حق اعتراض بعدی شخص نزد مقام قضایی را امکان‌پذیر کند، تا این مقام قضایی بتواند ضرورت تصمیم به تأخیر انداختن دخالت وکیل مدافع در تحقیقات را مورد ارزیابی قرار دهد.
- تصمیم در خصوص به تأخیر انداختن ملاقات شخص تحت‌نظر با وکیل مدافع برای مدت ۱۲ ساعت امکان‌پذیر است. در مواردی که جنایت و یا جنحه موضوع تحقیق، دارای مجازات حداقل ۵ سال حبس باشد، امکان به تأخیر انداختن مداخله وکیل می‌تواند تا ۲۰ ساعت افزایش یابد. مقامات قضایی صالح در خصوص محروم ساختن مظنون از حق ملاقات با وکیل با توجه به مقررات قانون اساسی و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر عبارتند از:
- دادستان، در مواردی که تصمیم به تأخیر انداختن از ۱۲ ساعت تجاوز نکند.
  - قاضی آزادی‌ها و بازداشت با درخواست دادستان، برای مدت ۱۲ تا ۲۴ ساعت، به شرطی که مجازات جنایت و جنحه موضوع تحقیق، حداقل ۵ سال حبس باشد.

نکته قابل توجه اینکه برحسب بند آخر ماده مورد اشاره، تصمیم مقامات صالحه تنها می‌تواند شامل محرومیت وکیل مدافع از مطالعه صورتجلسه‌های بازجویی مربوط به شخص تحت نظر باشد.^۱ در حقوق ایران، به نظر می‌رسد در جرایم موضوع تبصره ماده ۴۸ به تأخیر افتادن ملاقات شخص تحت نظر با وکیل خود جنبه الزام‌آور داشته و ضابطان مجاز هستند بدون اتخاذ تصمیم کتبی و مستدل که قابل اعتراض در نزد مقامات قضایی است، از حضور وکیل جلوگیری کنند.

ث) گسترش حق برخورداری از وکیل برای بزه‌دیده

بر پایه اصل برابری سلاح‌ها همه طرف‌های دعوا (دادسرا، بزه‌دیده، متهم) در فرایند کیفری باید از حقوق دفاعی برابر برخوردار باشند. در مرحله تحقیقات مقدماتی، اصل برابری سلاح‌ها نخست با ایجاد توازن در حق بهره‌مندی طرف‌های دعوا از وکیل مدافع تحقق پیدا می‌کند (ساقیان، ۱۳۸۵: ۷۹). در حقوق فرانسه، حق برخورداری از وکیل مدافع در مرحله تحت نظر به منظور رعایت توازن در حقوق دفاعی برای بزه‌دیده نیز در نظر گرفته شده است. به همین دلیل، در مواردی که شخص تحت نظر در هنگام رویارویی با بزه‌دیده، از معاضدت وکیل بهره‌مند می‌شود، بزه‌دیده نیز باید دارای چنین امتیازی باشد. در این چارچوب، قانون‌گذار فرانسه برای رعایت اصل برابری سلاح‌ها این حق را به بزه‌دیده می‌دهد که در موارد رویارویی با شخص تحت نظر استفاده از حضور وکیل تعیینی خود را درخواست کرده و در صورتی که تعیین وکیل معاضدتی را درخواست کند، کانون وکلا، برای وی وکیلی را تعیین کند (ماده ۵ - ۴ - ۶۳). بر پایه این مقررات شاکی خصوصی در صورت بهره‌مندی از معاضدت قضایی یا استفاده از بیمه حقوقی، از پرداخت حق الوکاله معاف خواهد بود. گفتنی است در حقوق فرانسه حق برخورداری از وکیل مدافع برای بزه‌دیده در مرحله تحت نظر به این شرح است:

۱. بزه‌دیده باید از حق برخورداری از وکیل مدافع قبل از رویارویی با شخص تحت نظر آگاه شود.
۲. وکیل بزه‌دیده باید از حق مطالعه صورتجلسه‌های مربوط به تحقیقات پلیسی برخوردار باشد.
۳. وکیل بزه‌دیده از کلیه حقوقی که وکیل شخص تحت نظر از آن برخوردار است، بهره‌مند شود (بند آخر ماده ۵ - ۴ - ۶۳).

۱. یادآوری می‌شود، دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده سالدوز (CEDH, 27 nov. 2008, Saldouz, c. Turquie) تصمیم در خصوص به تأخیر انداختن ملاقات شخص تحت نظر با وکیل مدافع را تنها در موارد خاص و به صورت محدود پذیرفته است. از دیدگاه دیوان، "طبق قاعده کلی حق مظنون در استفاده از معاضدت وکیل مدافع، باید از همان لحظه که تحت نظر پلیس قرار می‌گیرد، پذیرفته شود، مگر در موارد و اوضاع و احوال خاص مربوط به پرونده که قرائن و امارات روشن و صریح دال بر محدودیت این حق وجود داشته باشد."

در حقوق ایران در مقررات، ماده ۴۸، ضابطان دادگستری تکلیفی به اعلام حق داشتن وکیل به بزه‌دیده در هنگام رویارویی با متهم نداشته و استفاده از معاضدت وکیل مدافع در مرحله تحت نظر به عنوان حقی برای بزه‌دیده پیش‌بینی نشده است. با این‌همه مطابق مقررات ماده ۳۸ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، ضابطان دادگستری مکلف‌اند شاکی را از حق بهره‌مندی از خدمات مشاوره‌ای موجود و سایر معاضدت‌های حقوقی آگاه سازند. هم‌چنین به موجب مواد ۳۷ و ۶۸ همین قانون امکان طرح شکایت شاکی شخصاً یا توسط وکیل وی نزد ضابطان دادگستری پیش‌بینی شده است. متأسفانه همان‌گونه که اشاره شد، قانون آیین دادرسی کیفری امکان استفاده از وکیل مدافع رایگان را چه برای متهم و چه برای بزه‌دیده، که قادر به تعیین وکیل برای خود در این مرحله نیستند، پیش‌بینی نکرده است.^۱ شاید بتوان از رهگذر اصل سی و پنجم قانون اساسی، دولت را مکلف به تهیه امکانات مناسب برای دسترسی بزه‌دیده به وکیل در موارد ناتوانی مالی - اقتصادی وی دانست (نیازپور، ۱۳۹۰: ۱۳۰).

نتیجه‌گیری

هدف و جهت‌گیری آیین دادرسی کیفری، تحت‌تأثیر الگوی دادرسی عادلانه در سال‌های اخیر، متحول شده است. یکی از تحولات مهم مربوط به گسترش حقوق دفاعی به تمامی مراحل مختلف آیین دادرسی کیفری است. اگرچه سال‌ها مرحله تحت‌نظر (کشف جرم) و هم‌چنین مرحله اجرای حکم در حقوق فرانسه جزء فرایندهای کیفری محسوب نمی‌شدند، اما از سال ۲۰۰۰م به این‌سو با توجه به افزایش حقوق اشخاص مظنون، متهم و بزه‌دیده، این دو مرحله به عنوان آغاز و پایان فرآیند کیفری مورد بحث قرار می‌گیرند.

چنین رویکردی را قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ نیز تا حدودی به رسمیت شناخته است. بدین ترتیب، تأکید مقررات جدید آیین دادرسی کیفری ایران به رعایت کرامت انسانی و انسانیت مجرم، رعایت اصل برائت، تقویت تضمین‌های حقوقی، قضایی و انسانی متهم و بزه‌دیده (شاکی) در اولین مرحله رسیدگی کیفری در قالب دو مفهوم «دادرسی عادلانه» و «رفتار منصفانه»، و جرم‌انگاری نقض این تضمین‌ها توسط کارگزاران عدالت کیفری در رویکرد جدید آیین دادرسی کیفری معنادار است.

۱. گفتنی است که امکان تعیین وکیل تسخیری برای متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی در جرایمی که مجازات آن سلب حیات یا حبس ابد است (تبصره ۲ ماده ۱۹۰) و در مرحله رسیدگی هم برای متهم و هم برای بزه‌دیده فاقد تمکن مالی (ماده ۳۴۷ و تبصره آن) پیش‌بینی شده است.

در این میان حق برخورداری از وکیل در همان ابتدای مرحله تحت نظر به عنوان مهم‌ترین حق دفاعی متهم، گام مهمی در جهت تطبیق مقررات دادرسی کیفری ایران و فرانسه با میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و هماهنگ ساختن قوانین دو کشور با الگوی جدید آیین دادرسی کیفری دارد. با وجود این، باید توجه داشت که در فرانسه مقررات مربوط به حضور وکیل در مرحله تحت نظر در سال‌های اخیر تحولات مهمی را شاهد بوده است. در واقع، به گونه‌ای که اشاره شد الگوی فرانسوی تحت نظر در آغاز نسبت به امکان مداخله وکیلان در این مرحله با سخت‌گیری همراه بوده است. تحت نظر در این بینش، بیش از آنکه یک روش کشف حقیقت باشد، یک شیوه اخذ اقرار از شخص مظنون تلقی می‌شد. حضور وکیل در این مرحله تنها قوت قلب برای موکل خود بوده و امکان مطالعه پرونده و یا مداخله وی در امر بازجویی پیش‌بینی نشده بود. قانون ۲۰۱۱م اصلاحات فراوانی را در ارتباط با حضور وکیل در مرحله تحت نظر و در جهت تحکیم حقوق فردی به عمل آورد، از جمله می‌توان به مواردی مانند امکان مطالعه پرونده، شرکت در تحقیقات پلیس، طرح سؤالاتی که به کشف حقیقت کمک می‌کند، اشاره کرد. در کنار مقنن فرانسوی، رویه قضایی پویای این کشور نیز با توسل به آرای دیوان اروپایی حقوق بشر، با تفسیر مقررات مربوط به مداخله وکیل در مرحله تحت نظر در جرایم سازمان‌یافته، نقش مهمی در تقویت حقوق دفاعی شخص تحت نظر در شروع فرایند رسیدگی ایفا کرده است.

این تحولات مورد قبول مقنن ایرانی نیز قرار گرفته و با فاصله گرفتن از نظام تفتیشی در مرحله تحقیقات پلیسی، برای اولین بار حق ملاقات با وکیل مدافع از همان ابتدای مرحله تحت نظر تجویز شد. با وجود این، اجرای مقررات مربوط به مداخله وکیل در مرحله تحت نظر می‌تواند با موانع و چالش‌هایی همراه باشد.

نخست، جامعه عمل پوشاندن به این نوآوری قانونی نیازمند سازوکارهایی است که نسبت به ایجاد آن‌ها هنوز توجه کافی مبذول نشده است. تصویب بودجه مناسب در راستای تعیین وکیل رایگان برای متهمانی که از توان مالی مناسب برای انتخاب وکیل برخوردار نیستند، آموزش ضابطان با هدف آشنا ساختن آنان با نوآوری‌های قانون آیین دادرسی کیفری جدید، ایجاد فرهنگ‌سازی برای ضابطان و مقامات دادرسی در راستای پایبندی به قانون‌مندی و عدم امتناع آنان از اجرای این نوآوری‌ها،... شرط موفقیت نهادهای آیین دادرسی کیفری است (آشوری، ۱۳۹۲: ۱۲).

دوم، قانونگذار ایران در ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، به گونه‌ای کلی و مبهم به حق ملاقات متهم با وکیل مدافع در ابتدای مرحله تحت نظر اشاره کرده، ولی از تحولات صورت گرفته در حقوق فرانسه، از جمله امکان مداخله وکیل در بازجویی‌ها، مطالعه پرونده تحقیقاتی، طرح سؤالاتی که به کشف حقیقت کمک می‌کند، سخنی به میان نیاورده است. بی‌تردید، این امر احتمال شکل‌گیری رویه‌های متفاوت و گاه متضاد را همراه خواهد داشت. از این‌رو، در راستای رعایت حقوق

دفاعی شخص تحت نظر در آغاز فرایند کیفری، پیش‌بینی این تحولات در اصلاحات بعدی قانون آ.د.ک ضروری به نظر می‌رسد.

قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ بی‌تردید، گام‌های مهمی را در راستای رعایت حقوق و آزادی‌های فردی و کرامت انسانی، به‌ویژه در مرحله تحقیقات مقدماتی برداشته است. این تحولات چیزی جز رعایت موازین حقوق بشری مندرج در اسناد بین‌المللی حقوق بشر، به‌ویژه میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶م و اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی، نیست که به موجب آن، کنشگران فرایند کیفری به رعایت اصول دادرسی منصفانه و تأمین حقوق دفاعی متهمان مکلف می‌شوند. در واقع دل‌نگرانی رعایت کرامت انسانی شهروندان در دادگستری در مراحل مختلف فرایند رسیدگی کیفری - به‌ویژه در مرحله تحقیقات مقدماتی - موجب تصویب این مقررات توسط قانون‌گذار شده است. این نوآوری‌ها به‌نوبه خود از یک‌سو، باعث تقویت امنیت حقوقی افراد در نظام قضایی ایران و از سوی دیگر، برقراری تعادل حق افراد بر امنیت اجتماعی در برابر بزه‌کاری می‌شود (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۸۸: ۱۴).

منابع

الف) فارسی

۱. آشوری، محمد (۱۳۹۲)، آیین دادرسی کیفری، جلد ۱، چاپ هفدهم، تهران، سمت.
۲. ساقیان، محمد مهدی (۱۳۸۵)، اصل برابری سلاح‌ها در فرایند کیفری با تکیه بر حقوق فرانسه و ایران، مجله حقوقی وزارت دادگستری، شماره ۵۶ و ۵۷.
۳. نجفی ابرنآبادی، علی حسین (۱۳۸۸)، رویکرد جرم‌شناختی قانون «حقوق شهروندی»، مجموعه مقالات حقوق شهروندی، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۴. نیازپور، امیر حسن (۱۳۹۰)، وکیل در قلمرو عدالت کیفری: بنیان‌ها و کارکردها، پژوهشنامه حقوقی، سال دوم، شماره اول.

ب) فرانسوی

5. Guinchard, S, et Buisson J. (2012), Procedure Penale. 8ed. Paris.
6. Verges, E.(2010), La Transformation du Modele Francais de la Garde a vue ,R.P.D.P. N4.
7. lazerges . ch.(2000), Le Renforcement de la Presomption d’Innocence et les Droits des Victimes, A.P.C.n 22.